

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN
WETENSCHAPPEN;

ONDER REDACTIE DER HEEREN

Dr. P. Bleeker, J. Munnich en E. Netscher.

DEEL II.

Met 2 Kaart: in een Afbeeldg.

H. Rosenbergs

BATAVIA,
LANGE & Co.

1854.

VERSLAG

OMTRENT HET

EILAND ENGANO.

DOOR DEN

DJOERAGAN BOEWANG.

Voorwoord.

Engano is een der eerste door de Nederlanders in Oost-Indië ontdekte, maar tevens een der minst bekende eilanden. Het ligt aan de westkust van Sumatra, op ongeveer 5° 15' z. br en 102° o. l.

De groote vraagbaak voor oud-Indië, Valentijn, meldt ons daaromtrent, in het vijfde deel van ' zijn werk, het volgende.

„De eerste Nederlanders, die op het eiland Sumatra kwamen, zijn diegenen geweest, die A° 1595 den 2 April met de 4 eerste uit ons land naar Indië gevaren schepen, Mauritius, Hollandia, Amsterdam en 't Duifken (waarop de schipper Jan Janszoon Molenaar, nevens den kommies Kornelis Houtman, Jan Dignumszoon, nevens den kommies Gerard Van Beuningen, Jan Jakobszoon Schellingen, nevens den kommies Reinier van Hel, en Simon Lambertszoon Man waren) zich na 't oosten begeven hebben.

Zij kwamen in den tijd, dat Ibrahims grootvader, dat is die voornoemde slaaf, regeerde (in Atjeh), die er zich met geweld ingedrongen had.

Het eerste land, dat zij zagen, was 't eiland Engano, dat op $5\frac{1}{2}$ graad zuiderbreedte ligt, en dat zich den 5 Junij 1596 opdeed.

Den 6 dito zagen zij 6 of 7 prauwen onder den wal, daar de onzen eene schuit na toezonden; doch konden met die naakte en kloeke inlanders niet te spraak komen, alzoo dezelve hen zeer wild schenen."

Verder leest men in Marsden's History of Sumatra, bl. 464, dat in 1645 eene expeditie van Batavia werd uitgezonden, om Engano te onderzoeken, bij welke gelegenheid een aantal inboorlingen werd opgevat en naar Batavia overgebracht. Eerst in 1771 werd weder de heer Charles Miller van Fort Marlborough (Benkoelen) uitgezonden om Engano op te nemen. Deze en eene tweede zending van denzelfden heer vielen ongelukkig uit, door misverstand met de inlanders, dat zelfs gevechten ten gevolge had.

Sedert schijnt Engano niet bezocht te zijn.

Eerst in het afgelopen jaar 1853 is dat eiland weder eenigzins ter sprake gekomen, door de redding van daar der schipbreukelingen van het Engelsche schip Arienès, door den heer Folly Duclos, die sedert eenigen tijd handel dreef op Engano. Men vindt hierover berigten in de Javasche kouranten van 9 December 1852 en 29 Januarij en 3 Februarij 1853.

De omstandigheden van die schipbreuk gaven aanleiding tot een nader onderzoek aangaande den aard der bevolking van Engano, en diensengevolge werden te Padang inlichtingen omtrent dat eiland gevraagd van zekeren djoeragan Boewang, die op Engano voer. Zijn verslag, in het Maleisch geschreven, is door den kontrôleur der 1^e klasse ter Westkust van Sumatra A. S. Warmolts vertaald en door den

Gouverneur van Sumatra's Westkust aan het Gouvernement ingediend, dat het welwillend ter plaatsing aan dit tijdschrift heeft afgestaan.

In vele opzichten is deze beschrijving van Engano oppervlakkig; maar zij is belangrijk, omdat nog niets van dat eiland bekend is. Zij is dus maar als voorloopig aan te merken. Zoodra de mogelijkheid daartoe bestaat, hoopt de redactie een meer omstandig verslag te kunnen laten volgen.

HET EILAND ENGANO.

(*Verhaal van den djoeragan BOEWANG*).

Omtrent mij zelven kan ik zeggen, dat ik een afstammeling van Borneo ben, dat ik nu den ouderdom heb bereikt van drie en dertig jaren en dat ik eigenlijk van gemengde afkomst ben; dat is te zeggen, mijn vader was van Celebes (tanah boegies) en genaamd Daing Mamedar, en mijne moeder kwam van Borneo en was genaamd Radien.

Omtrent mijne sedert lang uitgeoefende beroepsbezigheden kan ik melden, dat ik in den ouderdom van circa 8 jaren begon te leeren lezen; toen ik gedaan had met het leeren lezen in den koraän, ging ik ter school te Soerabaja, om Hollandsch te leeren schrijven, voor den tijd van twee jaren; daarna studeerde ik gedurende vijf jaren in het boek, genaamd Kitab Pakihi. Toen had ik den ouderdom van 17 jaren bereikt en begon den handel te leeren, waarin ik geholpen werd door zekeren radien Trasier, op Celebes te huis behoorende, die mij aan den gang hielp met 80 guldens en een klein vaartuig, kruis (kruisboot) genaamd, dat hij op vendutie te Soerabaja had gekocht voor 200 gulden.

Hiermede zeilde ik naar Batavia, om eene of andere lading te zoeken en daarop vrachtpenningen te verdienen; ik vond werkelijk eene lading, bestemd voor Banka, die ik wilde aanvaarden, toen ik een man van Mandar, Kamboesar genaamd, ontmoette. Deze Kamboesar haalde mij over om eene reis te doen naar Poeloe Telandjang (het eiland Engano). Ik besloot zijnen raad op te volgen, zoodat de vracht-

vaart voornoemd te Batavia niet aangegaan werd.

Toen ik op het eiland Engano was aangekomen, kocht ik tripang, waarvan de prijs eenen parang beliep per sampan vol; doch deze tripang, die ik kocht, leefde nog. Toen ik later eene groote hoeveelheid bijeen had, heb ik die gekookt, daarna werden ze uitgelegd in de zonneschijn tot dat ze droog waren. Na afloop van dat droogen, leverde straks genoemde hoeveelheid (een sampan vol) tripangs aan gewigt 50 katties uit, zoodat de prijs van dat artikel, per pikol, op twee parangs te staan komt, en de prijs van die twee parangs is gelijk aan ^{2^e} twee gulden, zoodat ~~twee~~ ^{2^e} gulden de inkoopsprijs van die tripang is per pikol.

Derhalve kocht ik zooveel tripang als ik maar krijgen kon op het eiland Engano; zulks beliep in drie maanden 75 pikols voor een bedrag van ~~70~~ ³⁵ realen of ~~140~~ gulden.

Daarna verzeilde ik naar Batavia en verkocht die tripang, maar tegen lagen prijs, omdat zij van verschillende soorten was, zoodat ik maar 15 gulden bedong, hetwelk beliep 1125 guldens.

Na afloop hiervan keerde ik terug naar Boni, om bij den straks genoemden Radian Trasier den inleg te gaan afdragen, waarna de verdeeling der winst, de helft voor ieder, plaats greep.

Daarna heeft genoemde Radian de praauw verkocht, omdat hij naar Mekka wilde gaan.

Ik ontving destijds eenen brief van den regent van Telok betong (Lampongsche distrikten), waarbij ik derwaarts werd opgeroepen. Daaraan voldoende, nam ik passage (tegen betaling) aan boord van de praauw van djoeragan Hoesien, te huis behoorende te Bandjarmasin.

Te Telok betong aangekomen, ontmoette ik den regent, die mij naar het eiland Engano zond met drie praauwen voor eene spekulatie in klappers, die vooraf gerookt moesten worden; dat wil zeggen: men koopt heele klappers en

slaat die door midden; dan worden zij boven den haard in den rook gelegd (di salei) op den gebruikelijken boven den haard aanhanden platten vorm, gemaakt van eenige stukken gespleten bamboe of dergelijke ligte bestanddeelen (di atas saleijan), dat tot den volgenden dag duurt; daarna worden de klappers van die stelling (saleijan) genomen, de pit uitgedaan en in vier stukken gedeeld. De aldus sukcessievelijk bijeen gebragte voorraad gerookte klappers heb ik later overgevoerd naar Telok-betong, alwaar zij door middel van eene pers tot olie werden verwerkt.

Toen dat werk nog niet geheel was afgedaan, kreeg ik last om naar Java over te steken, om een vaartuig te zoeken; dat is, er moest een vaartuig worden ingekocht, waartoe mij 2000 guldens werden medegegeven.

Op Java aangekomen zijnde, kon ik geen vaartuig bekomen en keerde dus terug naar Telok betong. Aldaar teruggekomen zijnde, verbleef ik daar gedurende twee jaren en oefende mij in het schieten. Destijds ontving ik eenen brief van eenen Chinees, geboortig van Batavia, genaamd baba Boengsan, die mij naar Batavia opriep, waartoe ik verlof vroeg van den regent, die zijne toestemming verleende, terwijl hij mij ook een honderd spaansche matten gaf, waarmede ik naar Batavia vertrok.

Te Batavia aangekomen zijnde, werd mij door genoemden Chinees opgedragen om zijn vaartuig te brengen naar het eiland Engano, tot den inkoop van touwwerk, vervaardigd uit de schors van den boom, bagoe genaamd.

Ten dien einde nam ik dan ook eene lading van aldaar gewilde artikelen mede, voor de waarde van 500 guldens.

Na behouden aankomst op het eiland, kocht ik dan ook alleen touwwerk met de medege dragte goederen. Mijn vaartuig daarmede hebben beladen, verzeilde ik naar Batavia.

Bij aankomst te Batavia werd dat touwwerk verkocht voor circa 5000 guldens, te rekenen 50 guldens voor eenen

pikol zoodat de hoeveelheid 100 pikols moet hebben bedragen, waarvan mij 800 guldens werden gegeven door Baba Boengsan voornoemd.

Daarna zond hij mij op nieuw naar het eiland Engano met een vaartuig (prahoe tadjja), ten einde aldaar olie te gaan kooken.

Ik ging daarop derwaarts terug om olie te kooken, voor den tijd van vijf maanden, en bragt in dien tijd eene hoeveelheid van 3600 koelaks (1) olie bij een en nog 40000 klappers, waarmede ik de terugreis naar Batavia aannam; maar door stormweder beloopt en door den sterken oost-mousson kwam ik aan te Benkoelen.

Mij nu te Benkoelen bevindende verkocht ik de olie, omdat ik per brief van Batavia vernam, dat baba Boengsan wenschte peper te laten koopen op de veiling te Benkoelen.

De opbrengst van de olie beliep een gulden receptis per koelak, dat maakt over het geheel f 3,600.
en de klappers verkocht ik voor twee en een
halve gulden de 100, dat bedraagt (2) » 500.

Totaal f 4,100

Ik kocht daarop voor f 3,500 van het voorschreven provenu de bedoelde peper en kreeg 300 pikols. Nadat ik die peper had ingekocht huwde ik te Benkoelen met sitie Darnah, zusters dochter van nu wijlen daeng Andar.

Eene maand na de voltrekking van gezegd huwelijk vertrok ik naar Batavia en bij aankomst aldaar werd de peper door baba Boengsan in ontvangst genomen, zoo ook zijn vaartuig.

Hij verkocht wijders dat vaartuig aan eenen Arabier voor

(1) Eene koelak is eene maat van bamboes. Eene koelak olie bevat $3\frac{1}{2}$ à 4 flesschen. (Red).

(2) 40000 ad f $2\frac{1}{4}$ per 100 geeft f 1000; de foutieve rekening bestaat in het origineel. (Vert).

3000 guldens. Ik ging terug naar Benkoelen als passagier met een Hollandsch schip; de naam van den gezaghebber weet ik niet, doch de naam van het schip is mij bekend, namelijk Dolfijn.

Toen ik alzoo naar Benkoelen zou vertrekken, werd mij door baba Boengsan 400 guldens gegeven.

Na mijne aankomst te Benkoelen bleef ik een jaar lang bij mijne vrouw inwonen, waarna ik op nieuw naar Engano zeilde, tengevolge eener associatie aangegaan met hadji Taman, geboren te Benkoelen.

Hadji Taman bragt in de associatie een inleg bestaande uit twee prauwen en aan verkoopbare goederen voor dat eiland (Engano) voor 60 guldens. Van mijne zijde werd niets bijgebracht dan mijne nijverheid; onze overeenkomst was om in de winsten ieder voor de helft te deelen.

Bij mijne aankomst op Engano heb ik de twee prauwen voornoemd beladen met niets dan klappers en eene pikol tripang; het aantal klappers beliep 12,000 in de twee prauwen.

Destijds kwamen vijf mannen van de bevolking mij berigten, dat er een groot schip gestrand en gezonken was op ongeveer 400 vadem afstand van het eiland.

Nader kwamen er nog twee eilanders (van Engano), genaamd Ama Ama Noekilia en Koelieha bij mij, die mij verhaalden als volgt: „zeven matrozen van het verongelukte schip zijn in onze woning; wij willen die zeven menschen dooden, dat is, zoo zij niet behooren tot de nabestaanden van u (gezaghebber).

Ik zei hierop „gij moet die menschen niet dooden, zij zijn mijne nabestaanden.”

Hierop zeiden de Engano eilanders tot mij, „geef ons een parang of vijf, opdat wij toestaan om hen vrij te laten van den dood.”

Nu verlangde ik wel om hen (die schipbreukelingen) over

te brengen naar Benkoelen, maar mijn voorraad parangs was uitgeput in de ruiling voor klappers, en het vaartuig was reeds geheel beladen; toen berekende ik, dat ik nog wel vijf parangs bezat, waarvoor zij den dood konden ontkomen; ook bedacht ik, dat, zoo ik die vijf parangs niet gaf, het dan zeker was, dat zij zouden gedood worden; doch deze vijf parangs kon ik niet missen bij mijn werk. Daar ik bereids de zeven schipbreukelingen had erkend als mijne nabestaanden, zoo drong ik er op aan om de gevraagde losprijs te laten varen; eene andere reden daartoe vond ik in het geval, dat zij in het geheel geen maleisch verstonden en ik wederkeerig onbekend was met hunne taal.

Wijders werd door de twee voornoemde Engano eilanders aan mij verklaard, dat zij het schip niet hadden gezien en van de zaak niets meer wisten dan dat de bedoelde zeven matrozen door hen waren geborgen in hun huis.

Daarna zeilde ik naar Benkoelen en werd mijne lading aldaar gelost; toen zond hadji Taman mij naar Padang tot den inkoop van klewangs en koralen en nam ik daartoe plaats aan boord van het stoomschip.

Na aankomst te Padang kwam ik op het residentiekantoor en werd ik door den assistent-resident ondervraagd, speciaal naar het stranden van het schip op het eiland Engano, waarop ik antwoordde zoo als ik reeds heb gezegd.

Toen ik van Padang terug was gekeerd naar Benkoelen met het stoomschip, verlieden en naar gissing drie maanden, die ik te Benkoelen doorbragt, waarna ik terugkeerde naar het eiland Engano, ook in associatie met hadji Taman.

Ik vertrok met een vaartuig (djongkong) en een handelskapitaal groot /300 toebehoorende aan den hadji.

Omstreeks twee maanden na mijne aankomst op het eiland Engano, verzond ik de navolgende eilanders naar Benkoelen als:

Hadoedoe Harasoekaja.

Hadoedoe Kaälahie.

Ama Ama Pahoelie.

Hadoedoe Ama Ama.

Die vier menschen verlangden die reis te doen om het land (Benkoelen) te leeren kennen. Zij bleven ongeveer vier maanden te Benkoelen, waarna zij terugkeerden naar Engano. — Toen die vier mannen bij mij terugkwamen, gaf ik daarvan kennis aan hunne nabestaanden en hunne meesters, zoodat eene menigte der Engano eilanders kwamen om hen te begeleiden en af te halen.

Ik verbleef op Engano gedurende een jaar, alvorens terug te keeren naar Benkoelen; dit geschiedde echter niet regtstreeks, vermits de zware tegenwinden mij te Padang hebben doen aankomen.

Op die wijze ben ik thans hier aangekomen. Mijn huis en goederen zijn achtergelaten op Engano, onder berusting van mijn vriend Ama Ama Nakalia.

Te Benkoelen heb ik eenen Franschman gezien genaamd Duclos, die de voormelde matrozen van het eiland Engano heeft afgehaald. Volgens algemeene geruchten heeft hij vele geschenken gekregen (1).

Bedochte Franschman wilde met mij zaken beginnen en bood mij een maandelijksch traktement van f 100, dat ik weigerde, omdat ik met een ander geassocieerd was.

De navolgende zeevaarders zijn op het eiland Engano aangekomen van af vroeger tot op den huidigen dag.

1 Pangkawa, komende van Makassar.

2 Mahmoed, komende van Celebes (Boegies).

(1) Dit zal daarop doelen, dat den Heer Duclos door het Ned. Indische Gouvernement is terugbetaald hetgeen hij voor het lossen der Engelsche schipbreukelingen heeft uitgegeven en de schade die hij door het verlies van zijn vaartuig heeft geleden. (Red.)

3 Maieteh, komende van Mandar.

4 Nakoda Boewang van Borneo, en eerst daarna kwam baba Bengsan van Batavia, daarna de regent van Telok Betoeng, daarna hadjie Taman van Benkoelen, daarna de Franschman Duclos mede van Benkoelen.—

De schepen die, van tijd tot tijd, in de nabijheid komen zijn nog niet daar ten anker geweest, maar gingen voorbij.

De bevolking aldaar zal omstreeks 1500 zielen bedragen, ouden en jongen medegerekend.

Degene die veel nabestaanden en bloedverwanten heeft, wordt door de overigen met ontzag bejegend; voor rijk wordt gehouden degene die in het bezit is van veel koralen, messen, parangs (lange kapmessen), pieken, klewangs en blik.

's Avonds wordt het veegsel enz. bijeengebragt en in brand gestoken om de muskieten te verdrijven (door den rook).

's Nachts hebben zij geen ander licht dan van hun vuur, dat zij in de keuken (stookplaats) laten liggen, en wanneer zij het noodig hebben dan wordt het met een blaasroer aangewakkerd.

Kleine vischjes worden raauw gegeten; zij kennen het gebruik van zout niet. Wijders zijn hunne huizen, zoo ook de ingang daarvan, rond; de opening tot ingang bestemd heeft genoegzame ruimte voor een persoon om naar binnen te gaan; tot sluiting wordt gebruik gemaakt van rottingbladeren. Ook dienen die rottingbladeren tot het dekken van het gebouw.

Met eene sampan kan men in ander halven dag geheel het eiland Engano rondvaren; voor eene reis te voet over de lengte van het eiland is een halve dag noodig.

De namen der panghoeloe's zijn de volgende:

Ama ama Kiloeloe.
 Ama ama Kahalai.
 Ama ama Habiedak.
 Ama ama Kahalalie.
 Ama ama Kafieta.
 Aha aha Patoelahie.
 Aha aha Poea Poea.
 Aijanie Ama Ama.

Verboden is, doodslaan, bedriegen, den eigendom van anderen stelen, en de vrouw van een ander benaderen.

De volgenden zijn de namen der kampongs in het eiland Engano als:

- 1 Poeloe Koeä,
- 2 Brahoe,
- 3 Balewa,
- 4 Boea - boea,
- 5 Kiepo Kahiek,
- 6 Kiepo Adoea.
- 7 Balewa Malakoenie.

Er zijn geene hooge bergen op dit eiland, doch wel heuvels zoo als er op Poeloe-pisang (circa 500 voeten hoog) worden aangetroffen.

Bij de regtsvordering over vermiste goederen doet de be-roofde zelve de uitspraak; eerst wanneer de betaling wordt geweigerd dan wordt de hulp van het hoofd ingeroepen.

De grootste boete bedraagt: 5 stuks bijlen, 5 stuks parangs, 50 stuks pieken en een half katti korallen.

Hoe gering de boete ook moge zijn, eene geheele vrijspraak is niet gebruikelijk; minstens wordt een der genoemde vier artikelen voor boete opgelegd, hetzij eene bijl, eene piek, een parang of, wel 30 strengen korallen.

Wanneer de schuldige niet wil betalen, dan voldoen de broeders en zusters (soedaranja, is ook bloedverwanten)

de boete, en als zij geen geld (middelen) hebben, dan verkopen de bloedverwanten den schuldige, terwijl in dat geval de boete afkoopbaar is met 100 of 200 klappers.

Het gebruik op Engano omtrent het sluiten van een huwelijk brengt mede, dat eene hooge bruidschat gevorderd wordt, als 20 pieken, 2 bijlen, 2 klewangs en een half katti korallen. Omtrent de echtscheiding hebben zij gelijke instellingen als bij de Maleijers gebruikelijk zijn.

In hunne taal tellen de Engano eilanders als volgt:

- 1 kahai,
- 2 adoea,
- 3 akoloe,
- 4 ampapa,
- 5 aliema,
- 6 akie akiena,
- 7 aliema adoea,
- 8 apa joepa,
- 10 apa apa adoea,
- 100 adoea taka tapoeloe,
- 200 aliema taka,
- 300 aliema adoea,
- 400 tapoeloe taka,
- 500 tapoeloe taka adoea taka tapoeloe,
- 600 tapoeloe apat taka tapoeloe,
- 1000 kahia kadoea doeka adoea taka tapoeloe; daaruit blijkt dus, dat zij geen goed stelsel van telwoorden bezitten (1).

Zij zeggen wijders:

awa mama, voor vader

oeke bioe, voor moeder

pada doeawa, voor echtgenoot (mannelijk)

hoenawa, voor echtgenoot (vrouwelijk)

(1) Djoeragan Boewang heeft volkomen gelijk. Er laat zich uit deze opgave volstrekt geen vast systema afleiden. (Red.)

pakie noenoe, voor eten

Loekia, voor toespis, ook voor gokookte rijst.

Op Engano zijn de volgende gebruiken aangenomen bij de begrafenissen. Als iemand sterft die rijk is en veel goed bezit, dan wordt hij begraven onder zijn huis; de armen worden in de wildernissen begraven.

De oorsprong dezer bevolking is onbekend. De verschillende gelaatstrekken komen overeen met de Javanen en Mandarezen; met betrekking tot hunne ontwikkeling komen zij overeen met laatstgenoemden; zij aanbidden een boozen geest dien zij Kohie noemen; zij bidden alleen om hulp in ziekte of sterfgevallen.

Iemand die schuldig is aan moord betaalt een zoenoffer (bangoen), bestaande uit 10 pieken en 2 bijlen. Als die betaling niet spoedig plaats heeft dan staat hij bloot aan de vraakzucht der belanghebbende partij. Wegens diefstal is de boete in klappers bepaald.

De ligging van Engano is tegen over (1) Manna, behorende tot het gebied van Benkoelen, zoo ook tegen over Sa-loemah.

Bij het eiland Engano kunnen schepen ten anker liggen, daar de ankerplaats ruimte voor drie schepen aanbiedt. De veiligste ligplaats is ten oosten in omstreeks 20 vadem diepte, en wordt aldaar evenveel ruimte aangetroffen voor schepen, als hier (Padang) achter Poeloe-pisang, alwaar ongeveer ruimte is voor vijf schepen, zijnde dit eene binnenreede. Wijders zijn er nog twee ligplaatsen ten zuiden van het eiland, op eene diepte van 20 vadem, waar wellicht 10 schepen kunnen liggen, zijnde dit eene buiten reede.

Ten westen ankert men in 15 vadem en aldaar kunnen ongeveer twee schepen binnen loopen.

(1) Dwars van de Westkust, dat is in zuidwestelijke rigting. (Vert.)

Mego-dalam ligt tegen over Benkoelen en aldaar worden aangetroffen klappers, hout in soorten en vele ratten.

Van het dierenrijk is het eiland Engano het ruimst bedeeld van muskusrotten (moesang) en van varkens; voorts vogels die op hoenders gelijken, groene papegaaijen, de pergum (1) met zware stem, de groene duif, de saliendie (2) en de beo. Wijders de volgende visschen: de ikan bambangie merah, de naroen, de blanak, de tengirie, de bawal, de lamban, de badar en de tadjatadja.

De navolgende vruchten komen hier voor: manggis, lem-metjes, klappers, pinangnoten, de betel, kajenne peper, pisang in soorten, waarvan de grootste soort die is, welke men gebruikt om te roosteren; wijders de wilde sirih, salak en bagoek (3).

Wijders komen de volgende produkten voor, als: palasarie (4), ook sinto en rotting van de soort genaamd rotan mantji, voorts bamboezen in soorten, hout genaamd poenaga en ijzerhout, klappers, tripangs en zeilgaren van rame-vlas.

Kleederdragt heeft de bevolking van Engano niet; zij gaan gansch naakt, zoo wel de mannen als de vrouwen, zelfs zonder bedekking der schaamdeelen; doch wanneer zij een uitheemsch handelaar ontmoeten, die gekleed is, dan dekken zij die deelen met bladeren van den pisang-struik.

(1) Dit is eene duif, ook doendoen genaamd, en wordt op ver van Sumatra gelegen eilanden gevonden, zoo als op Poelo-Lakotta nabij Nias. (Vert.)

(2) Welligt selindit, eene kleine papegaai. (Red.)

(3) Verg. het touwwerk van de schors van dien boom. hiervoren. (Vert.)

(4) Zeer welriekende binnenschors; gewild bij de Boeginezen voor hunne wierook welligt. (Vert.)